

MARAFKÓ LÁSZLÓ

Maradó és maradandó

Bertók László hűsége és öröksége

Vagy kéttucatnyi nekem dedikált kötete közt a *Hazulról haza (Ősök, műhelyek, élet)* című, a Pannónia Könyvek sorozatában megjelent életrajzi műve belső címdoldalán ez áll:

„Marafkó Lászlónak, ifjúkori kenyeres pajtásomnak a pécsiségben, barátsággal, szeretettel, családjának is sok jókívánsággal:

Pécs, 2005. jún. 6.

Bertók Laci”

Ritka, mosolygós képe a borítón. A férfikor delelőjén készülhetett Pécsen, a Széchenyi téren. A kötet pedig a hetvenedik születési évfordulójára. Kitérő sorait újraolvastva érdemes idézni levelezésünk irodalmat érintő passzusaiából.

Más előzmények után és más módon kerültem 1968-ban Pécsre, mint korábban ő, de a beilleszkedésnek így is voltak viszontagságai. Aztán az *Útközben* (1969) című, pályakezdőket és már kötetes költőket, írókat felvonultató antológia szerveződése közben ismerkedtünk meg. Hallgatag, visszafogott lénye megerősítette a kezdeti szimpátiámat, s aztán – ha tehettem – interjúval, recenziókkal követtem költői pályáját.

Ennek korai dokumentuma egy 1971. szeptember 30-án írt levele:

„[...] köszönöm a lényegre ráérző szép írást, amelyben szerzői estemről adtál hírt. Fodor András megkért, közöljem Veled, hogy neki is nagyon tetszett.

Baráti szeretettel üdvözöllek:

Bertók Laci”

A rokonszenv lassan érlelődött szellemi-baráti vonzalommá.

Pécsre kerülése egy mozzanatához egy jóval későbbi, 2000. március 14-én kelt leveléből hosszabban kell idéznem:

„Ígéretemhez híven, mellékelten elküldöm Csorba Győző versét [itt csillag a kézírásban, s a margón függőlegesen, alulról felfelé olvasható megjegyzés: »Csorba Győzőné Margitka tud róla, szívesen egyezett bele, hogy elküldjem. B. L.«], amelyet Kolta Ferenc halálakor írt. A költő versíró-»munkafüzetéből« gépelte ki az özvegye, életében kötetben nem jelent meg. Pintér László, Cs. Gy. veje kutatja a lapokban, folyóiratokban történt közléseket, de ezzel a verssel ott sem találkozott eddig. Az általam szerkesztett, a Pannónia Könyvek kiadónak két hete átadott *Hátrahagyott versek* c. kötetbe én belesorol-

tam. A könyv a kiadó tervei szerint még az idén ősz-szel (télen) megjelenik.

Örülve, hogy összefutottunk a Déliben, szeretettel gondolva Feri bácsira, küldöm ezt a másolatot, s minden jót kívánok; Bertók László”

Mellette a printelt vers, *K. F.* címmel. A végén a Csorba Győző általi dátumozása: 1973. VIII. – 1974. III. 2. Nyilvánvalóan hosszabb idő alatt, többszöri nekirugaszkodásra nyerte el a végső formáját. A monogram felfejtése: apósom, Kolta Ferenc irodalomtörténész 1973. június 11-én hunyt el. Bertók László figyelmességének előtörténetéhez: Nagy Imre vele készült életinterjújában (*Bertók László – Beszélgetés és tanulmány*) a költő arról mesél, hogy 1955-ös le tartóztatása, meghurcoltatása, feltételes szabadlábra helyezése és az azt követő időszak viszontagságai közben miképp ismerkedett meg a Kaposváron élő Takáts Gyulával, aki többször segített neki. „A felvételi ügyében is. Írt egy levelet Kolta Ferencnek, a pécsi főiskola irodalmi tanszéke vezetőjének, egyet meg Vargha Károlynak, a német tanszék vezetőjének. A két levéllel a zsebemben jöttem el Pécsre 1959 nyarán. Szeptember elején, persze, szabályosan felvételiztem, de nekik bizonyára részük volt benne, hogy fölvettek magyar-történelem szakra, levelező hallgatónak. Egyébként Kolta is, Vargha is akkor a Jelenkor szerkesztőbizottságának tagjai voltak, s éppen akkor, 1959 augusztusában jelentek meg ott először verseim.”

Nagy Imre *Bertók László (Beszélgetés és tanulmány)* című munkájában arról is kérdezte, hogy miként került be 1975. november 1-jével a Jelenkor szerkesztőségébe. Válasza: „Engem Marafkó László helyére vettek fel, aki Budapestre távozott.” Jómagam mindenkori kenyérkereső főállásaim mellett szerződésesként (néhány száz forint honoráriumért, bár nem ez volt a lényeg a végzett munkában), többekkel együtt gyakorlatilag kézirat-lektorálól „bedolgozó” voltam a szerkesztőségben, bár az impresszumban szerkesztőbizottsági tagként jegyeztek. Az ő alkalmazásának pontos körülményeiről nem értesültem.

1978. január 29-én írta: „[...] köszönöm Weöres-tanulmányod megküldését. Annak idején, amikor megjelent [1977 – *M. L.*], már olvastam az IT-ben. Hiánypótló, fontos munkának tartom! Mivel említetted, hogy a 2. részének közlésére nem akad »vállal-

kozó folyóirat«, szóvá tettem Szederkényinek, megpendítve, hogy ez a »mi asztalunk«, s nem kellene-e elkérni. Tőle tudtam meg, hogy megmutattad már a Jelenkornak, de Ervinnek kifogásai voltak, s mint mondja, véleménye azóta sem változott. Sajnálom, de Neked talán nem kell magyarázkodnom. Kérlek, ne haragudj, hogy beavatkoztam, továbbra is úgy érzem, jó ügyet szolgáltam.

[...] (Három hónapja merész lépésre szántam el magam, elvállaltam a Városi Könyvtár igazgatását, emiatt a Kossuth utcában »vagyok megtalálható.«.)”

Ugyanezen év március 5-én újra visszatér a Weöres-dolgozat ügyére: „Amit Weöres-tanulmányod sorsáról írsz, számomra új, de nem meglepő. Amióta közlőrlől láthatom a vizek folyását, tanúja lehettem néhány hasonló kanyarulatnak. Amit ennek ellenére tehetünk, az csak a folyamatos, kitartó munka.”

Egy, 1981. október 16-án kelt levelét hosszabban érdemes idéznem: „Kedves Laci, nagyon köszönöm, hogy írtál a *Tárgyak idejéről* a Magyar Nemzetbe, s örülök, hogy jó véleményed van róla. Annak külön is, hogy nemcsak látod, hanem le is írod, szerinted itt és most hol a helyem. Éppen a Rádió e heti *Társalgó* műsorában beszélgettek (kedden) a Magvető főszerkesztőjével e (»színes versek«) sorozatról, s ő mint a »legtehetségesebb pécsi fiatal költőt« aposztrofált. Úgy látszik, a fővárosból nézvést, amíg meg nem öregszik, legfeljebb »tehetséges fiatal« marad a vidéken élő, aki régen letette volna a tollat, ha nem egy – bárkivel összemérhető – magyar költőnek tartaná magát. De hát múltó gondom ez is, már a *Tárgyak idejében* nagyjából kiírtam magamból. – Jó, hogy a »hagyományörzés« tényét és lényegét körüljáród! Igen, ahogy öregszen, mindinkább keresztüllátok a gyökértelen (vékony-gyökerű) divatokon, habár az élet szerves részének (látom) tartom őket is. Agresszivitásuk további pontosságára és keménységére kényszerít.”

A felhorgadó indulat mögöttese: az ominózus megjegyzés idejében a költő negyvenhat éves. S a viszonyokról árulkodik, hogy önálló kötettel (*Fák felvonulása*, 1972) kényszerűen csak harminchét évesen jelentkezett, ami különösen érzékennyé tette a felületes megállapításra. A falusi közegekből hozott szerény s talán gátlásos viselkedéssel, a korán megszenvedett politikai meghurcoltatással, a pécsi nehéz akklimatizálódással a háta mögött, de a teljesítmény ismeretében ez az önértéktudat már teljességgel jogos. S alkotó embernél csak ez lehet a hosszú távra szóló egyetlen energiaforrás.

Az említett recenzióban (*Három költő*, Magyar Nemzet, 1981. október 11.) egyébként a másik két szerző Novotny Vilmos és Kántor Péter volt. A leg-

hosszabban Bertókkal foglalkoztam, az utolsó bekezdés így szól: „Bertókot már viszonylag kései első kötetekor – amelyet egy »harmadkötet« és egy antológiai szereplés előzött meg – nehezen sorolta be az irodalmi köztudat. Életkora és a versek érettsége miatt az akkori »fiatalok« közé nem illett. A második kötet, az *Emlékek választása* igazolta ezt a kritikai bizonytalankodást. A *Tárgyak ideje* egyértelmű bizonyosság rá, hogy a középnemzedék legjobbjai közt a helye.”

Rövid egy esztendeig (olvasószerkesztői munkám mellett, egy kényszerű belső ügy miatt) a Magyar Nemzetnél én gondoztam a hétvégi irodalmi mellékletet is. Tőle is kértem verseket. 1986. március 24-i levele jelzi: „[...] született néhány vers, küldök kettőt. Ha megtetszenek és megjelennek (s ha lesz új), küldök majd máskor is.” A küldeményben levő *Prédikáció* címűt rögtön az április 12-i költészet napi oldalon közöltem, Weöres Sándor, Pákolitz István, Tandori Dezső társaságában, mellettük akkori, ígéretes pályakezdőkkel (például Csengery Kristóf, Faludi Ádám).

A Szederkényi Ervin halála (1987) utáni helyzetben, más felállású szerkesztőségben valamilyen közbenjárásra (nem kéziratygyben, de nem emlékszem a konkrétumokra) kérhettem fel, amelyre nagyon őszintén válaszolt 1998 júniusában: „Igazad van, s abban is, hogy tudod, nem rajtam múlik. Semmi sem múlik rajtam, a »neve ha van, csak áruvédjegy« a lapon – de ez hosszú történet, és kívülről és messziről nézem már (vén vagyok), (s az utolsó bölény itten abból a régi »csordából«, akit..., ha meg nem lövik ki, majd csak kimúlik magától). Ne haragudj. Persze, szólok! Öllelek! Laci”

A feszengésre készítő helyzetének magyarázata: a folyóiraton szerepelt a neve, de gyakorlati beleszólása nemigen lehetett a napi ügyekbe.

Azt tartják, hogy írónál, költőnél érzékenyebb, beleérző kritikus nemigen létezik. Leveleinek a könyveimről írott részletei ezt megerősítik. A két kiadás összesen majdnem tízezres példányszáma alapján valóban sikerkönyvnek tekinthető *Irodalmi séták* (1985, 1986) című esszéportjaim után, 1986. január 9-én írta:

„Azt hiszem, törvényszerű, hogy a nagy dumák korszakában, mint sivatagi forrásra, úgy vágyunk valami üdítő »konkrétumra«, szavatolt igazságra, eligazító jó szavakra. Mindenki tájékozódna, megkapaszkodna valahol, mielőtt a sodrás elragadja, s az ilyen könyvek, mint a Tiéd, önzetlenül szegődnek melléje. [...]”

Az eredetileg a Magyar Nemzetben megjelent művelődéstörténeti topográfiasorozatomban (*Helyben a világ*) alapján a köztelevízióban egy rövid(dokumen-

tum)filmekből álló sorozat is készült. A napilapban megjelentek első könyvváltozatára 1994. augusztus 15-én reflektált:

„Kedves Laci, köszönöm, hogy elküldted új könyvedet, a *Helyben a világot*, s örülök, hogy ugyanebben a témakörben a minap (egészen véletlenül) a tévében is láttalak. Nagyon jó, hogy az információzuhagtagban, amiben élünk, segítesz eligazodni, s ennek az Európa-nem-Európa dolognak a helyére billentése is fontos lenne. A sok nyafogás, porhintés és önbizalomhiány közben (helyett) egyszer már föl kéne emelni a fejünket, hogy lássuk is, ne csak nézzük. De hát rengeteg a »fej«, s azt hiszi, máris fönt van. [...]”

Az *utókor inspektora* című könyvemre 1991. március 22-én írott köszönő leveléből részlet:

„[...] Jó így együtt látni-olvasni ezeket az írásokat. Kikerekedik valami, ami csak a Te szemeddel, rajtuk keresztül látható. Tárgyilagosság és elevenesség, pontosság és szenvedélyesség, a legjobb »irodalomtörténeti« erényeket mutatod »föl«, és mégis, minden mondatod mögött ott a személyiség. Külön öröm, hogy könyvedben sokszor és fényesen Pécsre, Dél-Dunántúlra vezetnek az utak. [...]”

P. S.: Bencének külön gratuláció az egyszerűnek álcázott, erőteljes borítóhoz.”

A karcsú könyvecske borítóját fiam tervezte, neki szólt az utóirat, ugyanis Bence – más alkalommal – ifjúkorában, egyedül is felkereste Pécsset.

Az *Időprés* című regényemre 1996. január 5-én reagált, szinte jövőbe belelátó tárgyilagossággal:

„Ezeket a dolgokat, amikről ez a könyv is keddőzetlenül és kíméletlen ön- (és köz-)vizsgálattal szól, amit megéltünk, s amit Te még közelebbről látható-láttál, mint én, ezeket művészi hitellel mielőbb meg kellene írni mind, mert a következő nemzedéknek fogalma sincs róla, s hallani sem akar róla, pedig valószínű, (a legfiatalabbja) megéri még (megéri ismét), hogy visszafordul a kerék, ha nem is egészen ugyanabba a kerékvágásba. A világ így megyen. Tehát jól teszik, ha minél előbb és minél többen elolvasnák, például ezt az *Időprés*t. Remélem, így lesz [...]”

A *Feljegyzések senkinek* című vallomásos-filozofikus kötetemre írott reflexiói 1999. december 12-én keltek. Valószínűleg afelől is puhatoloztam, vajon nem írna-e róla a Jelenkorba:

„Ez a költészettel átszótt, költészet-közeli próza, ez a meditatív önmegismerési folyamat közel áll hozzám. Ha prózát, akkor magam is efféle próbálok, illetve: tudok csak »csinálni«. Örülök, hogy megírtad, kiadtad, s bízom benne, hogy sokakban visszhangot kelt, hogy sikere lesz.

Bizonyára mondtam már, s láthatad is, hogy legalább húsz éve én semmiféle recenziót nem ír-

tam, nemhogy a Jelenkorba, máshová sem, annak ellenére, hogy többször kértek, »kapacitáltak«. Most is úgy érzem, hogy immár így fogok kimúlni az árnyékvilágból. Tehát ne haragudj – kérek. – Egyébként szept. óta Ágoston Zoltán a Jelenkor főszerkesztője. Szóltam neki könyvedről. [...]”

Az *Előkor* című, esszéket, interjúkat, tárcákat egybefogó könyvemet ekképp „vételezte” 2004. június 21-én:

„[...] Gratulálok és örülök, hogy végzed (folytatod) a »leletmentést«, és új adatokkal, színekkel, hangulatokkal, vallomásokkal, személyes történetekkel egészítesz ki, formálsz, finomítasz egy-egy kereknek (véglegesnek?) mondott (gondolt, hitt) arcot (is). Magam sem emlékszem már pl. arra a messzi- (darabos, szeplős) interjúra, amelyet *A magunk kenyere*n c. antológia megjelenésekor készítettél velem. [...]”

Pályaszakaszt és történelmi korszakot is összegezni próbáló könyvemre, a *Búcsúregényre* kitért a 2006. május 22-i levelében:

„[...] köszönöm, hogy elküldted a *Búcsúregényt*. Hát igen, »benne vagy a korban« Te is. S a *kor [álta]la kurziválva – M. L.]* is benned van. Bizonyosság rá a könyved. Akkor is, ha ez »csak« egy regény. »Öregező« férfiak, beteg feleség, (rámenős) fiatal bombázó, szemtelen fiatalok, s a harc az élet(tér)ért, kegyetlenül, vérré menően. Azért szebb »öregséget« is el tudna képzelni (megérdemelne?) a »nemzedékünk«(?), nem? A tűnődő gondolatiság, a szomorú (ijedt?) kérdésfeltevések, a szaggatottság, a tétova befejezés, az írói »eszközök« is azt »mondják«, amit a történet (a téma).

Talán a több időhöz több »ambíció«, és elegendő egészség is van (lesz), s írod már a következő könyvet. [...]”

Bennkint című emlékezéskötetemről, amely az eltelt évtizedek során megjelent, a kort jellemző publicisztikákat is tartalmaz, 2019. július 15-én így írt:

„Amikor kibontottam, és megláttam a címét, József Attila két sora ugrott be: »ügyeskedhet, nem fog a macska / egyszerre kint s bent egeret«. Aztán belelapoztam, s láttam, hogy »életrajz«, s hogy bizony akadnak benne »egerek«, kint is, bent is. De félre a tréfával, sok minden megtudható belőle Rólad és e korról is (a pécsi 60-as, 70-es évekről is!), amiről a közönséges halandó keveset vagy semmit sem tud. Beteg vénember létemre belebeolvasok, s elolvasom majd, (máris olvasom!) én is. [...]”

Egyébként utoljára 2019 nyarán, a *Bennkint* megjelenését követően beszélgettünk telefonon...

Életében többször is említette azt a találkozást, amikor pécsi meggyökerezésének kilátásta-

lanságát érezve elhagyni készült a várost, de előtte elbúcsúzni felkereste Csorba Győzőt. Ismét Nagy Imre interjúkötetéből idézve: „Megmondta kerekén, ha falusi költő akarok lenni, s kielégít, hogy a Mari néninek és a Jani bácsinak tetszenek majd a verseim, akkor menjek vissza, de ha azt akarom, hogy valami legyen belőlem, akkor a ne-

hézségek ellenére is maradnom kell. Meggyőzőtt, maradtam.”

S költészete és magatartása folytatta Csorba Győzőét. Nem feltétlenül poétikai értelemben, hanem a Város iránti hűség, tehát a küldetés és az erkölcs jegyében. Barátságuk kötelékeivel is átfonva Bertók László életműve ezt az ívet építi tovább.

ERDÉSZ ERIKA, Lépcső 1., 2015

